

De Heraut

VAN DE

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad N°. 124).

Zondag 5 November 1893. N°. 828.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geboorteplaats verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE van De Heraut, Amsterdam. Inzendingen die later dan Donderdag 's namiddags te 12 ure worden ontvangen kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden /1.20. Afzonderlijke nummers aan het Bureau 10 Cent. Abonnementen worden aangegonnen door alle Boekhandelaars, Pioniers en enz. en aan het Bureau te Amsterdam. Advertentie: van 1 tot 6 regels 80 Cent; voor elke regel meer 15 Cent. Aanvragen en vermelding van lieftdigen en Verlagen van Verzekeringen 10 Cent per regel.

Van het Gebed.

ZONDAGSOPDRING XLV.

Zoo geboren, geen ijdel verhaal van woorden, gelijk de Heidenen want zij meenen, dat zij door hunne veelheid van woorden zullen verhoord worden. Matth. 6:7.

X.

Eer we met Vraag 120 tot de bespreking van den inhoud, die in het *Onze Vader* voor ons ligt, overgaan, dient althans een woord gezegd over de vele formele, of den vorm betreffende, vragen, die naar aanleiding van dit Gebed aller gebeden als vanzelf oprijzen. Deze vragen betreffen deels het *Onze Vader* zelf, en raken anderdeels meer den vorm des Gebeds in het algemeen. Beginnen we met de eerste reeks.

En dan ligt bij het *Onze Vader* de vraag vanzelf voortaan, of Christus ons dit gebed gegeven heeft, opdat ook wij het letterlijk zóó zouden bidden, dan wel alleen als een geestelijk model, waarop wij, bij onze eigen gebeden, het oog zouden gevestigd houden. Gelijk nu gemeenlijk bij vraagstukken, waarover de Heilige Schrift zich niet opzettelijk uitlaat, maar de beslissing meer in het organisch geheel der Openbaring moet gezocht worden, staan ook hier de twee meeningen der *ultra's* lijk tegenover elkander. Er zijn er, vooral buiten de Protestantische kerken, die met het formele opzeggen van het *Onze Vader* zóó hoog loopen, dat het is of er huns insiens zelfs aan dit formele opzeggen, ja afnemen, buitengemeene verdienste in het oog van den Heere onzen God kleefte. Deze uitdrukkingen zijn niet te sterk. Wie toch, vooral in meer zuidelijke, uitsluitend Roomsche landen, de practijc van het *paternoster* aandachtig gadesloeg, niet enkel bij gewone personen, maar zelfs bij pastoren of kapelaans in de publieke middelen van vervoer, weet dat er aan het snel achter elkander opzeggen van het *Onze Vader*, op een wijze die alle geestelijke meegaan van de ziel, in de bedien die het bevat, uitsluit, toch waarde wordt gehecht. Natuurlijk is dit in de theorie zoo niet bedoeld, en zal men in de onderwijzing er steeds op aandringen, dat elk naspreken van het *Onze Vader* waarlijk een bidden van elke bede uit de ziel moet zijn, en dat het herhaaldelijk, soms zes, tien en meer malen achter elkander bidden van het *Onze Vader* juist ten doel heeft, om de ziel dieper in den zin van elk der bedien te doen doordringen; maar deze schoone theorie verontschuldigt de practijc niet. Dit zou wel zoo zijn, indien deze theorie slechts in zooverre tot verkeerde practijc aanleiding gaf, als elk, zelfs de beste, onwillekeurig beneden het ideaal blijft; maar is niet zoo, nu dit misbruik uit de theorie, wijl ze onmenschkundig is, vanzelf en voor de meeste gevallen met noodzakelijkheid voortvloeit. Immers het *Onze Vader* is derwijls rijk en vol van inhoud, dat het metterdaad reeds geestelijke inspanning kost, om ook maar eenmaal het *Onze Vader* zóó te bidden, dat wel waarlijk *onze* ziel zich in elk der bedien uitstort. Vooral nu bij min geestelijke aangelegde personen kan niet ondersteld, dat zij elk oogenblik tot deze hooge geestelijke inspanning bekwaam zijn, en veel minder nog, dat ze in staat zouden zijn in deze hooge geestelijke inspanning zóó lang te volharden, als voor het drie, vier malen achtereen bidden van het *Onze Vader* noodig is. Gaat men er nu desniettemin toe over, om toch het herhaaldelijk achtereen afbidden van dit *Onze Vader* zelfs als boetmiddel aan zeer ongeestelijke personen op te leggen, en voorts aan allen zonder onderscheid elken dag als regel te stellen, dan kan de uitkomst geen andere zijn, of het geestelijk bidden van dit gebed moet hooge uitzondering worden, en de *battologie* regel. *Battologie* is namelijk het Griekse woord, dat in Matth. 6:7 staat voor „ijdel verhaal“, als Jezus zegt: „En als gij bidt, zoo gebruikt geen ijdel verhaal van woorden.“ Want het is wel waar, dat Jezus juist tegen dit „ijdel verhaal“ of *battologie*, het bidden van het *Onze Vader* oversteit; maar als men nu dit *Onze Vader* zes en meer malen achter elkaar laat bidden, keert de oude *battologie* terug, nu niet zonder onthelving van wat ons onder het heiligste op aarde gegeven is. Zelfs de uitvlucht, dat er in zulk bidden van het *Onze Vader* dan toch altoos een geestelijke intentie aanwezig is, en dat door het idee van den Christus wordt gegeven, houdt geen steek. Dit achter elkaar afbidden van

vele „Onze Vaders“ heeft in acht van de tien gevallen met geen intentie hoogenamde ook maar iets te maken, en is niets dan uiterlijk sleurwerk, waarvan men hoogstens zeggen kan, dat er zekere devotie uit spreekt, zekere reverentie voor aloud gebruik en zekere gehoorzaamheid tegenover de kerk. Het *paternoster*, dat juist met het oog op dit veelmalen afbidden van het *Onze Vader* in zwang kwam, verwerpen we daarom met beslistheid. Reeds dat voelen met de vingers onder het gebed naar de knopjes van het *paternoster*, om te weten of men nu reeds vijf, of nog pas viermaal het gebed heeft opgezegd, verraadt op hinderlijke wijze de formalistische sleur. Nergens is in de vier Evangelia dan ook eenig spoor van dergelijk gebruik van het *Onze Vader* te vinden, en in de apostolische brieven wordt er met niet één woord gewag van gemaakt. Toch houde men wel in het oog, dat de Roomsche kerk hier niet de eenig schuldige is. Om nu toch van de nog sterker formalistische Griekse kerk niet te spreken, is het onloochenbaar, dat ook in de Bisschoppelijke Protestantische kerk van Engeland nog een overblijfsel van ditzelfde kwaad te betreuen valt. Men heeft in de Engelsche kerk een *Common Prayerbook*, waarin een geheele liturgische dienst voor elke godsdiensttoefening is voorgeschreven, ook met inlating van de gebeden, die eigenlijk dagelijks moeten worden gebeden, en wel gebeden door alle geloovigen van een gezin samen, en overluid. Nu heeft men ook in deze liturgie voor elken dienst niet een, maar meer malen het *Onze Vader* ingesproken, zoodat in elke Engelsche kerk van dien aard het *Onze Vader* vele malen binnen een half uur tijd wordt afgebeden, en afgebeden overluid, soms door drie en vier duizend personen tegelijk. En wie nu zulke een kerk bezoekt, en met eenige aandacht dit herhaaldelijk overluid bidden van het *Onze Vader*, in een zeer snel tempo, gadesloeg en aanhoorde, kon moeilijk tot een andere conclusie komen, dan dat ook hier het heiligste werd misbruikt. Veelal met de oogen open en rondwalende, galmt de menigte de klanken mee en na, zonder dat er eenige indruk van wezenlijk gebed ontvingen wordt.

Volgt hier nu uit, dat zij gelijk hebben, die tegen elke opvatting van het *Onze Vader* als een formuliergebed zich aankanten? Stellig niet, en deswege wezen we op twee *ultra's*. Tegenover de slachtoffers van het *Formalisme*, staan de verslaafden aan het *Spiritualisme*, die even beslist tegen den geest van het Evangelie ingaan. Het is toch volstrekt niet waar, dat Jezus alleen gekomen is, om een geestelijk koninkrijk te stichten, door het verkondigen van eenige hooge geestelijke beginselen. Jezus heeft ook wel terdege de kerk des Nieuwen Verbonds *geïnstituëerd*. De kerk des Ouden Testaments naderde in schrikkelijke deformatie en verbarstering haar einde, en toen heeft Jezus, reeds vóór zijn hemelvaart, en dus volstrekt niet eerst op den Pinksterdag, de kerk des Nieuwen Verbonds, *geïnstituëerd* en als *instituut* doen opkomen. Het breed betoog voor deze stelling kan hier niet geleerd, maar er zij dan toch op gewezen, hoe Jezus voor zijn kerk, natuurlijk niet als organisatie, maar als instituut, de Sacramenten van den Doop en het heilig Avondmaal heeft ingesteld, en ze, eveneens als instituut, aan de ordenende macht van het apostolaat, en dus aan ambtelijke bediening heeft verbonden. Geheel in dien geest nu is ook het geven aan zijn kerk van een *vast gebed*, dat bij aan zijn discipelen op de lippen legde, opdat zij het zóó en niet anders bidden zouden. Waar zijn kerk onder alle natien en door alle eeuwen zou uitgaan, moest en in een gemeenschappelijk Sacrament, en in de gehoorzame onderwerping aan het apostolaat, en in de eenheid van één kerkgebed, de saamhoorigheid van al wie den Christus op aarde beleed, uitkomen. Wel degelijk is dan ook het *Onze Vader* ons gegeven, opdat we het en voor ons zelve en in den huislijken kring en in de saamvergadering der geloovigen gebruiken zouden. Onze Gereformeerde vaders zagen dit dan ook in, en handhaafden dit hooge karakter van het *Onze Vader* in hun officiële kerkelijke geschriften op tweeërlei wijze: vooreerst door het in den Catechismus, als een der hoofdbestanddeelen van de Christelijke onderwijzing op te nemen, en ten andere door het voor te schrijven in hun kerkelijke formuliergebeden. Wie toch de Liturgie achter ons Psalmboek opslaat, vindt daarin, dat het *Onze Vader* is voorgeschreven aan het einde van het gebed „des Zondags vóór de predikatie“, en aan het slot van het gebed voor den

gemeenen nood der Christenheid“. Vindt dat het is voorgeschreven aan het einde van het gebed voor de Catechisatie, en voor en na den eten evenzoo. In het gebed vóór en na den eten evenzoo. In het gebed voor de zieken en aangevochtenen personen zelfs twee malen. Twee malen ook in het formulier voor het heilig Avondmaal. Dat het is voorgeschreven in het formulier voor de afsnijding en in het formulier voor den ban. En voorts in de formulieren voor de bevestiging, zoo in het ambt als in het huwelijk.

Zij, die om het misbruik van het *Onze Vader* veel in Rome afkeuren, zullen dus wel doen, zoo zij zich de vraag stellen, of zij, als Gereformeerden ten deze zich niet evenzeer bezondigen door overgeestelijke geringschatting van het *Onze Vader*. Stellig is de thans onder ons bestaande practijc, die in de vergadering der geloovigen het *Onze Vader* zoo bijna nooit aan het woord doet komen, tegen de Schrift en tegen de intentie van de practijc onzer vaders. En wij voor ons zouden den dag zegenen, waarop geconstateerd mocht, dat er geen godsdiensttoefening ooit meer onder ons gehouden werd, zonder dat ook het *Onze Vader* tot zijn recht kwam. Het weglaten van het *Onze Vader* brengt geestelijke schade tweeweg. Ook daardoor dat het de subjectieve manier van bidden van den voorganger te sterk op den voorgrond laat dringen, en te weinig de eenheid van Christus' kerk op aarde ook in het gebed laat uitkomen. Op het subjectivisme van den voorganger in de gebeden komen we nader terug. De *Eucharistie* of de kunstleer van het gebed is onder ons veel te veel verwaarloosd. Thans volstaan we met er op te wijzen, dat het *Onze Vader* wel terdege door Jezus ook als een gebed van de geïnstituëerde kerk bedoeld is; dat onze Gereformeerde vaders een schaarsch en sober gebruik van het *Onze Vader* in hun kerkelijke liturgie hadden ingevoerd; en dat de tegenwoordige Gereformeerde kerken, die het *Onze Vader* uit den eeredienst bijna gebannen hebben, zeer stellig en tegen de Schrift en tegen de practijc onzer vaders ingaan.

Een tweede vraag, die bij het *Onze Vader* aan de orde komt, is de vraag, *wie het bidden mag en kan*. Sommigen nemen dit zeer eng en nauw. Ze zeggen, dat niemand „Onze Vader“ kan zeggen, of hij moet aan zichzelf als een kind van dien Vader ontdekken zijn. Ze zeggen, dat men zelfs als kind van God zeer diep moet zijn ingeleid, om waarlijk uit den innerlijken drang des harten te kunnen bidden om de heilighing van Gods naam en de komst van Gods Koninkrijk. En ze zeggen, dat te kunnen verklaren: „Gelijk wij vergeven onzen schuldenaren“, een zoo hoog geestelijk standpunt onderstelt, als waarop maar weinigen staan. Van den éénen kant nu moet dit hun worden toegegeven. Om het *Onze Vader* zóó te bidden, dat ons gebed, vrij van vleken wimpel, in ons hart zij, moet men metterdaad niet slechts bekeerd, maar zelfs zóóver in heiligmaking zijn voortgeschreden, als dit op aarde zelfs niet met de allerheiligsten onder ons het geval is. Niemand kan of zal op aarde het *Onze Vader* ooit zóó bidden, dat hij waarlijk zeggen kan, dat dit gebed in al zijn volheid en in al zijn diepte volkomen paste op wat zich bewoog in zijn hart. Hier schiet zelfs de beste te kort. Moest dus *deze* maatstaf worden aangelegd, dan zou het antwoord op de vraag: „Wie moet en wie mag het *Onze Vader* bidden?“ kortaf moeten zijn: Niemand. Ja, dan kon het *nooit* gebeden worden. Op aarde niet, omdat wij zelfs het heiligste gebed altoos door onze zondige gewaarwordingen bevleken, en in den hemel nooit, omdat men daar niet meer bidden kan: *Vergeef ons onze schulden*.

Doch juist hieruit blijkt dan ook, dat deze maatstaf niet de juiste is. Wat deed Jezus zelf? Hij legde, het valt niet tegen te spreken, dit gebed twee malen op de lippen van menschen. De een maal volgens Luk. 11:2 v.v. op de lippen van een breeder schare. Ook al neemt men toch aan, dat de Bergrede voor een enger kring is uitgesproken (zie Matth. 5:1), toch gaat het niet wel aan, het zich voor te stellen, alsof de Bergrede enkel door de twaalfen is aangehoord. Zelfs doet Matth. 9:9 vermoeden, dat toen de Bergrede gehouden werd, Mattheus nog niet geroepen was. Ook is geheel de inhoud van deze rede veel te algemeen, om enkel op de twaalf

discipelen te slaan. Hieruit nu blijkt, dat Jezus het *Onze Vader* vooreerst aan zijn discipelen heeft gegeven, zoodat ze daar met hun twaalfen voor hem stonden, en dat hij dus ook aan Judas het *Onze Vader* op de lippen heeft gelegd. En evenzoo blijkt, dat Jezus volgens Matth. 6:9 v.v. het „*Gif lieden dan bidt aldus*“ gesproken heeft tot een breeden kring van zijn discipelen en volgelingen, waarvan er later, o, zoo velen afvielen. Denk slechts aan Kapernaüm, naar luid van Joh. 6:66, zóó zelfs dat de Heere tot zijn twaalfal zeggen moest: „*Wilt gijlieden ook niet heengaan?*“ Dit nu ontlaet ons van alle verder onderzoek, en ontcent aan een ieder het recht, om wijzer te willen zijn dan Jezus zelf was, of ook een anderen regel te stellen voor het *Onze Vader*, dan hij zelf gegeven heeft. Hij legde het *Onze Vader* op de lippen van zijn discipelen en volgelingen en belijders, en alzoo van heel zijn kerk op aarde. Vraag ge nu, of dit dan niet tot onware verhoudingen moet leiden, dan is ons antwoord natuurlijk toestemmend; maar de schuld hiervan ligt niet bij Jezus noch in het *Onze Vader*, maar in de valsheid of de onvolkomenheid des menschen. Tweeërlei moet hier toch wel onderscheiden. Altoos zullen er hypocrieten onder de geloovigen in Gods kerk vermeld zijn, en die bidden zich dan aan het *Onze Vader* een oordeel, gelijk ze zich een oordeel eten aan het Sacrament des Broods. En wat de anderen aangaat, die zijn wel onvolkomen en verkeeren in een verschillenden staat van geestelijken wasdom, maar het heerlijke van het *Onze Vader* is dan ook juist, dat het lenig en plooibaar en overrij van inhoud uw leven lang door u kan gebeden worden, bij de verschillende graden van uw geestelijken wasdom, zonder dat het u ooit verlegen laat.

Bij lagen staat is het zóó, dat het u toch de ziel verheft. En hoever ge ook in geestelijken wasdom voortschrijdt, nooit zult ge boven dit gebed uitkomen. Veeler zal u ervaring zijn, dat het gedurig dieper diepte en voller rijkdom voor u ontsluit. Men moet hier letten op de plaats, die elk onzer in de kerke Gods inneemt. Als de lof- en dank- en bidpsalmen worden aangeheven in de gemeente, zou er eenvoudig geen gezang zijn, indien Psalm 42, en zoo veel meer, nooit anders mocht worden opgedragen dan door kinderen Gods, die op dat oogenblik metterdaad, gelijk een hert naar de waterstroom, alsoo schreeuwden naar den levenden God. Men zou, om allen te laten medeliden, dan ten slotte bijna geen enkel psalm kunnen opgeven. Heel het loflied zou verstommen. En ook het gebed van den voorganger zou zich ook tot enkele koele, korte, oppervlakkige uitingen moeten bepalen. Doch daarmee zou dan ook het peil van onze godsdiensttoefeningen geheel dalen. Immers de *minst* geestelijke zou dan de maat en den toon aangeven onder Gods volk. Het zou niet meer Gods volk zijn dat saamkwam; en alle kerkelijke karakter zou te loor gaan. De maatstaf moet dan ook een geheel andere zijn. Gebed en loflied moet zich in de vergadering der geloovigen niet schikken naar u, *gelijk ge op dat oogenblik zijt*, maar gij moet u schikken naar het gebed en den lofzang, *gelijk die in de samenkomst van Gods volk met zijn God behooren*. Dan zal en dat gebed en die lofzang u wel meestal versterken, en u aanzeggen, dat noch uw stemming noch de toon van uw ziel op dat oogenblik goed voor God is; maar die veroordeeling in de conscientie is u heilzaam. En wilt ge dat, ondergaat ge die vernedering gewillig, dan is het Gods genade, die u vaak den zegen verleent, dat Hij u door gebed en lofzang opheft, en u huiswaarts doet keeren in een verhoogde stemming van uw hart. En zoo nu is het ook met het *Onze Vader*. Ook dit schikt zich niet naar u, zoo als ge zijt, wanneer ge in de kerk komt, maar vraagt van u dat gij u naar dit gebed zult schikken, zoo ge dat niet kunt u door dit gebed in uw conscientie zult laten veroordeelen, en voorts, mits ge in den weg der gehoorzaamheid ingaat, u zult opheffen op hooger geestelijk standpunt, dan waarop ge eerst stondt.

Natuurlijk is het juist daarom zaak, dat het *Onze Vader* in de kerk nooit afgeraffeld worde, maar langzaam en op plechtigen toon worden uitgesproken, maar dit raakt de quaestie niet die ons thans bezighoudt. Op de vraag: wie het *Onze Vader* onder ons moet bidden, antwoorden we daarom kortaf: Heel Jezus' kerk op aarde. En op de vraag: wie het mag bidden: Buiten genade niemand, ook de allerheiligste niet. Hierin ligt opgesloten, dat we ook voor het

privaat gebruik het stil en plechtig bidden van het *Onze Vader* ten zeerste aanbevelen. Wie er zich een vaste gewoonte van maakt, om minstens eenmaal elken dag, niet in overhaasting, niet gedachteloos, maar ernstig, en zoo dat de ziel er in vloeit, het *Onze Vader* te bidden, zal er ongemeen zegen op ervaren. Maar, gelijk gezegd, dan moet het ernstig bedoeld zijn, en gewaardeerd worden, als een van God u gegeven gebed, als een u toegestaan practijc der godzaligheid, als een dagelijksch medicijn u voor uw geestelijken nood gereikt door uw Heiland.

Een laatste vraag, waartoe het *Onze Vader* in enger zin aanleiding geeft, is zijn rapport tot de Wet, en de indeeling er van. Dat er nu zeker rapport tusschen het Gebed en het Gebed bestaat, ontkennen we in het minst niet. Veeler mag gezegd, dat uit het Gebed de draag tot het Gebed opkomt. Wie aan het Gebed het instrument zijner geestelijke kracht bot heeft geslagen, en niet meer kan, en voor de Wet bezwijkt, wordt juist daardoor uitgedreven om in het Gebed de kracht te gaan zoeken, die hij gevoelt van zich zelf niet te bezitten, en die hem daarom uit de Bron van alle kracht alleen kan toekomen. Maar dit is het niet, wat diegenen bedoelen, die waken zeker rapport tusschen de Wet en het *Onze Vader* ontdekten te hebben. Wat zij willen is, dat de afzonderlijke bedien slaan zouden op de afzonderlijke gebeden. En zulk rapport nu bestaat eenvoudig niet, en waar men het toch zocht aan te toonen, werd men gekunsteld. Wel is er tot op zekere hoogte enige analogie. *Onze Vader* sluit in, dat ge geen andere goden aanroept; *in de hemelen*, dat ge uw God niet onder beeldvorm eeren zult; *uw naam worde geheilighd* sluit het ijdellijk gebruik van Gods naam uit; en in *soverre kan men zeggen*, dat hier zekere analogie is met den aanvang der Wet in haar eerste drie geboden. Maar onwaar en gekunsteld wordt men, zoo men het *vierte gebed* over den Sabbat met Gods koninkrijk, of ook het *vierte gebed* over het eeren der ouders met het „*uw wil geschiede*“ in rapport poogt te brengen. En even gewrongen is het, om de bede om het dagelijksch brood, die strekt om het *leven* te onderhouden, vergelijk met het gebed: „*Gij zult niet doden*“; de bede om schuldvergeving, wijl de meeste zonden zonden van onrechtelijkheid zijn, op één lijn zet met het: „*Gij zult niet stelen*“; het „*Leid ons niet in verzoeking*“ in verband brengt met het: „*Gij zult niet echtbreken*“; de lastering van iemands naam als duivelsche sonde slaan laat op de bede: „*Verlos ons van den Boose*“; en eindelijk de *doxologie* laat ingaan tegen het valsche begeeren van ons hart. Zoo is van alles alles te maken, en Gods volk heeft aan zulke kunstjes niets. Eer integendeel, indien ge alzo bij elke bede aan één bepaald gebed ginge denken, zoudt ge den zin en de betekenis van het *Onze Vader*, en daarmee uw gebed geheel vervalschen. Vergiffenis behoeft ge niet enkel van de zonde van onrechtelijkheid, maar van *alle* zonden. De verleiding loert op onzen weg niet enkel in den vorm van wellust, maar in *allerlei* vorm. En Satan begint ons te zitten als de tarwe, volstrekt niet alleen waar ons nijd op onzen naaste beziel, maar op *allerlei* paden en wegen.

Meer is er daarom te zeggen voor het gevoelen van hen, die het *Onze Vader* trinitarisch duiden, d.w.z. die er zekere regel in vinden; die beantwoordt aan de belijden van Vader, Zoon en Heiligen Geest. Daaruit zij opgemerkt, dat er *niets* bedien zijn, die in twee reeksen uiteenloopen; *ee si drie* bedien voor de zake Gods, en daarna *drie* bedien voor de zake des menschen. En nu is het niet te ontkennen, dat in het eerste drietal de eerste bede rich meer richt op de sleer des Vaders, de tweede op die des Zoons, en de derde op die des Heiligen Geestes. En dat evenzoo in het tweede drietal, de bede om het brood meer op Gods *voorzienig bestuur*, de tweede om vergeving van sonde meer op het *Verlossingswerk*, en de derde om niet te vallen in verzoeking, meer op de *heiligmaking* ziet. De trinitarische grondtrek is dus metterdaad aanwezig, en kon zelfs niet ontbreken, omdat bij het verschijnen van Gods volk voor den Drieëenige, de verhouding van den bidder tot zijn God, zich wel moet schikken naar zijn Drieëenig bestaan. En Jezus, die aan zijn volk dit gebed op de lippen legde, kon, krachtens de hoogste aandrift der geestelijke genialiteit, ons dit *Onze Vader* niet anders geven dan in zijn volkomensten vorm.

KUYPER.